

G. ZAHARIA, G. UNC,  
P. ILIE, B. IANI

## **A román történetírás Közép- és Délkelet-Európának a második világháború előestéjén és a háború alatt betöltött szerepéről**

Azoknak a történészeknek a tevékenysége, akik kutatásaikat a második világháború igen széleskörű problémáinak szentelik, számos országban jelentős eredményekhez vezetett. Mindezt a dokumentáció, és a második világháborút tanulmányozó különféle hazai és nemzetközi intézmények által szervezett tudományos eszmecserek során lezajlott véleménykonfrontációk megnövekedett lehetőségei segítették elő. Az elmúlt években mindehhez dicséretre méltó hozzájárulást jelentettek a második világháború történetének nemzetközi bizottsága irányításával a két utolsó, nemzetközi történettudományi kongresszus keretében szervezett, valamint a második világháborús hazai bizottság által létrehozott viták. A felvetett változatos problémák révén ezek a tudományos találkozók a kutatás új útjait sugallták az egyes résztvevő országoknak. Ösztönzést adtak a tanulmányok elmélyítéséhez, lehetővé tették az egyes országok alapvető problémáinak és legfontosabb adatainak csatolását a második világháború egyetemes történetéhez. Lehetőséget nyújtottak részletesebb analizisek és összehasonlító tanulmányok elvégzéséhez, így egészítve ki néhány hatás- vagy áthatási adalékkal a komplex történeti képet, mindezt a második világháborút megelőző és a háború alatti évek oly dinamikus és ellentmondásos folyamatában vizsgálva.

Hasonló célok érdekében jött létre ez a találkozó is, melyen most részt veszünk, a második világháború magyar bizottsága szervezésében. Kezdeményezéséért gratulációkkal fordulunk e bizottsághoz, és egyúttal köszönetet mondunk a számunkra elküldött meghívásért is. A magyar kollegák referátumai és hozzászólásai, az előadások és a viták lehetővé fogják tenni számunkra, hogy kiegészítsük bibliográfiai információinkat, és alkalmat fognak teremteni a történetírásra vonatkozó megítéléseink tömör és érdekes cseréjére, a második világháború egészének lefolyását illető leglényegesebb mozzanatokra, és egyes közép- és délkelet-európai mozzanataira vonatkozóan, az e földrajzi térben elhelyezkedő valamennyi ország vizsgálatával.

\*

Romániában a források körülményes tanulmányozása és a csekély történeti perspektíva kényszere miatt, a második világháborúról szóló első írások csak 1950 körül jelentek meg. Ezek a munkák általában egyoldalú vizsgálódások eredményei. Csak később kezdődtek meg a részletesebb, összehasonlító tanulmányok, kritikai szellemben és feldolgozva a magánarchívumokban található és a kiadott külföldi dokumentumokat is. Megtörténtek az első, korlátozott kutatások a Szovjetunió, a Német Demokratikus Köztársaság, az USA, Franciaország, Olaszország, a Német Szövetségi Köztársaság, Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria archívumaiban, a hazai és külföldi visszaemlékezések és más történeti munkák

szem előtt tartásával. Jelenleg az alap kutatások egyaránt folynak a főváros és a megyék nemzeti archívumaiban. Dokumentumválogatások, tanulmánykötetek, vagy helyi jellegű monográfiák születnek.

A történelmi realitások elemzése megengedte, hogy a második világháború létrejöttére és jellegére vonatkozó megfelelő konkluziókhoz jussunk. Eredmények születtek még a következő témákban is: a nagyhatalmak és a kis és közepes országok közötti viszonyok vizsgálata; a közép- és délkelet-európai országok egymás közötti kapcsolatai; azok a belső és nemzetközi körülmények, melyek a háborúhoz vezettek; az 1938—1940 és az 1940—44 között Romániában uralmon lévő politikai rendszer jellege; az antifasiszta ellenállás megjelenését és kifejlődését meghatározó tényezők; az ellenállás megjelenési formái; a reguláris hadseregek fronton lezajló hadműveletei és az ellenállási mozgalom közötti kapcsolat, a háború későbbi kibontakozásának meghatározó tényezői; a fasiszta és hitlerista okkupáció alatt álló országok felszabadító harcát elősegítő tényezők és körülmények; a második világháború eredményei és következményei.

A kezdetben tanulmányokban és előadásokban kifejtett, szakértői vitáknak alávetett, fent említett tényekből és momentumokból származó következtetések nagy tanulmánykötetekben és monografikus jellegű művekben szintetizálódtak. E műveket a jelen előadáshoz csatolt bibliográfiában ismertetjük. E munkák közül kiemelünk néhányat, melyeket reprezentatívnak ítélünk a tárgyalt periódus (az első világháború végétől kezdve 1948-ig) problémáinak megközelítését illetően. Ezek a munkák: *Románia külpolitikai problémái 1919—1939* (1971), *1933— a vasutasok és az olajmunkások forradalmi harcai* (1971), *A királyi diktatúra 1938—1940* (1970), *A Vaszgárda — fasiszta típusú terrorista-szervezetek* (1971), magyar nyelvű kiadásban (1972), *A fasiszmus ellen — előadássorozat* (1971), *Románia a Hitler-ellenes háborúban* (1966), rövidített kiadásban angolul, franciául és oroszul (1970), valamint olaszul (megjelenése folyamatban van Rómában), *A Románia függetlenségéért és szuverenitásáért folytatott antifasiszta harc* (1969), dokumentumkötetek, sajtó- és visszaemlékezés-részletek a román nép fasiszta uralom alóli felszabadítására vonatkozóan (1944. augusztus 23.—október 25., Románia részvételéről Magyarország (1944 október—1945 január), Csehszlovákia és Ausztria (1944. december 18. — 1945. május 12.) felszabadításában, jelentek meg két kötetben *A szabadság és a barátság nevében* címen (1970), egy csehszlovák helyi archívumok anyagából, csehszlovák történészek — Zdeněk Konečný és František Mainus — által létrehozott dokumentumkötet *Csehszlovák—román barátság — oldalak a háború krónikájából* címen (1969), *A XX. század nagy világgépe — a második világháború* — című mű (1971), folyamatban lévő magyar és német nyelvű kiadással, egy épp most megjelenés alatt álló tanulmánykötet *Az európai antifasiszta ellenállás* I. kötete, bemutatva a közép-, kelet-, és délkelet-európai országok ellenállását, az *1944—1947 — Románia a népi demokratikus forradalom éveiben* című mű (1971), egy olasz nyelvű kiadással (Róma, 1972).

Összegezve a román történészek véleményeit, elmondhatjuk, hogy a fent említett művek a második világháború kirobbanásának okait az imperialista nagyhatalmak közötti ellentmondások elmélyülésében látják, mely komplex módon fejlődött ki, s melynek mélyén a két világháború közötti világ alapvető ellentmondásai húzódtak, azaz az imperializmus és a szocializmus, a fasiszmus és a demokrácia és a konzervatív, reakciós burzsoá körök és a társadalom haladó körei közötti ellentmondások.

A nemzeti-szocializmusnak németországi hatalomrajtását követő első évek során, valamennyi területi revízió követelésével fellépő állam csatlakozott Német-

országhoz, egy veszélyes háborús tüzfészket létrehozva ezzel Európa közepén. A Szovjetunió diplomáciai erőfeszítései arra irányultak, hogy Franciaország és Nagybritannia a semmitmondó deklarációkon és formális garanciákon túlmenően csatlakozzanak a kollektív biztonsági rendszer megvalósításának eszméjéhez, mely rendszer hatásosan szállhatott volna szembe az agresszorral. Az ezirányú tevékenységet élénken támogatták a Kisantant és a balkáni antant országai, amelyek erősen érdekeltek voltak a háború utáni status quo fenntartásában. Ugyanakkor egyre nyilvánvalóbbá vált a félelem, mely a nyugati *demokráciák* uralkodó köreit a haladó mozgalmak, a függő és gyarmati országok nemzeti felszabadítási mozgalmai miatt elfogta, és egyre nyilvánvalóbbá vált az az óhajuk, hogy a német expanzió a kontinens keleti és délkeleti része felé irányuljon, ezzel az orientációval is siettetve a végső célt, Németországnak és a Szovjetunióknak egy romboló háborúban való részvételét. Mindez tisztán jelentkezett az 1939 nyarán történt moszkvai tárgyalások során, mely tárgyalásokat rendkívüli érdeklődéssel követték e zóna országai.

De a Németország és a nyugati nagyhatalmak közötti ellentmondás léte manőverezési lehetőséget nyújtott a szovjet diplomácia számára. Így jött létre 1939. augusztus 23-án a szovjet—német megnemtámadási szerződés.

A moszkvai tárgyalások sikertelensége élénk nyugtalanságot keltett a nem-revizionista országok körében, ugyanakkor bátorította a közép- és délkelet-európai országok ultra-reakciós, fasiszta köreinek aktivitását. Ennek súlyos következményei voltak a fasiszta agresszióknak és revans-követeléseknek kitett népek számára.

Ebben az összefüggésben, a Németország által gyakorolt nyomás, mellyel saját oldalára állította Magyarországot és Bulgária kormányait, hozzájárult Románia németbarát, fasiszta körői pozícióinak a megerősödéséhez. E körök azon fáradoztak, hogy a román külpolitika Németország és Olaszország felé orientálódjék. Miután a román diplomácia sikertelenül kísérte meg 1939 őszén egy „semleges blokk” létrehozásával az ilyen irányú tendenciák elkerülését (a balkáni antant keretében), és látva, hogy a kontinens mindazon dél-keleti államai egyesülnek, melyek kívül akarnak maradni a szeptember elsejével kitört konfliktuson, II. Károly király elkötelezte magát a Németországgal való megegyezés útján. 1940. május 28-án visszautasította a brit garanciát és az addig gyakorolt semlegességi politikát. De az új orientáció nem váltotta ki a németek szimpátiáját Károly király irányában. A berlini kormány nem bízott benne, mivel kapcsolatai voltak a nyugati hatalmakkal. Sőt, a náci kormány még meg is keményítette viselkedését, amikor Károly királytól a Magyarország és Bulgária érdekében álló területi követelések akceptálását kérte. Ezzel szemben a királyi diktatúra külpolitikai orientációjának új fejleménye a Szovjetunióval szembeni elhidegüléshez vezetett. A válság 1940 júniusa és augusztusa során kulminált, s ezt a válságot a királyi diktatúra utolsó aktusa jelezte, mely az 1940. augusztus 30-i bécsi fasiszta diktátum közvetlen következményeként jelentkezett. Kihhasználva a létrejött szituációt, melyet a leginkább a politikai uralodó körök fejvesztése és pánikja jellemzett, valamint a lakosság vehemens tiltakozása a nemzeti területek elszakítása ellen, a Harmadik Birodalom 1940 szeptemberében, Ion Antonescu tábornokkal az élen, kiterőszakolta a katonai-fasiszta diktatúra bevezetését. Így biztosították a Románia feletti politikai, gazdasági és katonai hatalmat és egyben lehetővé tették, hogy Románia hasznot húzzon a német agressziós tervek megvalósításából.

A román történészek úgy vélik, hogy még e feszültség-momentumokat megelőzően, az 1939 nyarán lefolytatott angol-francia-szovjet tárgyalások nem szá-

moltak kellőképpen azokkal a lehetőségekkel, melyeket a nem-revizionista, a béke és a biztonság megőrzésében érdekelt kis és közepes államok nyújthattak. Elleneztek azokat a törekvéseket, melyek ezen országok gyanúját és félelmeit csökkentették volna, melyek ezen országok nemzeti függetlenségének és szuverenitásának elismerésén alapuló bizalom légkörét hozták volna létre. Mindez pedig minden rendelkezésre álló eszköz egyesítéséhez vezethetett volna az ellen a hatalmas veszély ellen, melyet a hitlerizmus jelentett, azaz a fasiszmus legvéresebb és legbarbárabb megjelenése ellen.

Fegyveres agressziókkal, más brutális akciókkal és cselszövésekkel, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária fasiszta reakciós köreinek sovinizmusára és az uralkodó osztályok antikommunizmusára számítva, a német Harmadik Birodalomnak sikerült leigáznia ezeket az országokat, és könnyörtelenül kizsákmányolni őket saját agresszív érdekeikben. Ami Románia helyzetét illeti 1940 szeptemberében, a román történetírás ezt úgy tekinti, mint ami az 1939 augusztusa és 1940 augusztusa közötti intervallum eredményeként létrejött belső és külső politikai felfordulások következménye volt. Olyan felfordulásoké, melyek megmagyarázzák azt a tényt, hogy ez az ország, mely oly ellenséges érzelmeket táplált a német imperializmus iránt, s mely érzelmei mellett ki is tartott, sőt nyíltan kinyilvánította őket, képes volt négy évig Németország oldalán állni.

A román történetírásnak állandó értékelése az, amit a második világháború jellegére vonatkozóan ad: „A hitleri Németország által kirobbantott inváziós háború — mondja egy 1955-ös népszerűsítő munka — hatalmas gyűlölethullámot váltott ki a behódolt, vagy a fasisztáknak való behódolás veszélyével fenyegetett népek körében. A második világháború a kezdettől fogva igazságos háború volt azok számára, akik népüket védték a fasiszta agresszor — a nemzeti szabadság és létezés ellensége — elleni harcban.”<sup>1</sup> Egy hasonló, de komplexebb értékelés jött létre 1971-ben. Ez, miután aláhúzza, hogy az ellenállási mozgalom a népek között úgy született, „mint reakció a hitleri agresszióra, és az antihumánus, fasiszta ideológiai alapra támaszkodó barbár, okkupációs rezsimre”, leszögezi, hogy: „A második világháborúnak kezdettől fogva igazságos jellege volt, azoknak az államoknak és népeknek védelmekor, amelyek fegyvert ragadtak a fasiszta agresszor, szabadságuk és nemzeti létük fő ellensége ellen, függetlenül az ezen országok uralkodó körei által követett politikai és gazdasági céloktól. Ami fontos volt ezekben az években, az az a tény, hogy ezek az emberek előjegyezték naptárukba a fasiszmus bukásának szükségességét.”<sup>2</sup>

A háború kibontakozása során, a román történészek elismerik a Hitler-ellenes koalícióban résztvevő nagyhatalmak közötti politikai kapcsolatok széles fejlődési terét, katonai és gazdasági erőfeszítéseiket, bemutatják a nagy csatákat, melyek a második világháború lefolyását döntően meghatározták. E vonatkozásban kiemelik a Szovjetunió és fegyveres erői által végrehajtott történelmi győzelmeket, amelyek hatalmas emberi és anyagi áldozatot követeltek. Így ők viselték e háború legsúlyosabb terheit, és ők nyújtották a legfontosabb hozzájárulást a megszállt népek felszabadításához és az emberi civilizációnak a fasiszta rabszolgaság veszélyéből való megmentéséhez. Széleskörűen foglalkoznak e művek a katonai és politikai következményekkel helyi viszonylatban és a második világháború egészét tekintve is, a moszkvai hadműveletekkel (1941), melyek megsem-

<sup>1</sup> Gh. Zaharia: „Egy példa nélküli győzelem” Bukarest, A politikai művek állami kiadója, 1955. 8.

<sup>2</sup> A XX. század nagy világégése — A második világháború, Bukarest, Politikai Kiadó, 1971, 93.

misítették a villámháború mítoszát, Sztálingráddal (1942), ahol az egész háború lefolyását meghatározó gyökeres fordulat lejátszódott, Kurszkkal (1943), ami Németországot a katasztrófába sodorta. A román történészek hozzákapcsolják e győzelmekhez a szövetséges erők sikereit is Észak-Afrikában (1942), melyet a tunéziai győzelmek és a dél-olaszországi partraszállás koronázott be (1943), valamint a Csendes-óceánban, a Midway és Guadalcanal szigeteken végrehajtott műveleteket.

A román történészek elemzik ezen kívül még azokat a kölesönös függéseket és hatásokat, melyeket a népek ellenállási harcában a katonai műveleteknél találhatunk. Ebben a gondolatrendszerben mi nyilvánvalóan nagy figyelmet szentelünk annak a földrajzi térnek, melyben Románia elhelyezkedik. Figyelembe véve a szovjet hadsereg által végrehajtott katonai műveletek meghatározó szerepét e térség felszabadításában, a román történészek meghatározzák a szerepét a saját felszabadításukért küzdő népeknek is, elemzik a belső és külső tényezők közötti korrelációkat és fejlődésüket a kezdetektől a győzelemig.

A többszörös belső és külső tényező közül, melyek előidéztek és terjesztették a Hitler-ellenes hangulatot, és fokozták a román hazafias erők harcát a náci Németországgal való abnormális szövetség ellen, a román történészek kiemelik a fasiszta-ellenes politikai szervezetek tevékenységét, a súlyos veszteségek hatását, melyeket a szovjetellenes fronton szenvedtek el,<sup>3</sup> azon hadműveletek során, melyekben a román hadsereg is részt vett<sup>4</sup> 1941. június 22-től kezdve, azt a fosztogatást, melyet Németország vitt véghez Románia gazdaságában, a Szovjetunió és a többi Hitler-ellenes koalíciós erő által kivívott győzelmeket, az angol—amerikai légiőrbombázásait Bukarest és más fontos centrumok fölött, valamint a szomszéd, és még távolabbi népek felszabadító harcai által Németországra mért csapásokat.

Ezzel egyidejűleg ezek a tényezők hozzájárultak a fasiszta-militarista diktatórikus rendszer válságának elmélyüléséhez, és az Antonescu tábornagy-kormányának és a berlini kormány közötti szakadás megjelenéséhez és kifejlődéséhez. Ez utóbbi azokban a növekvő nehézségekben nyilvánult meg például, mint amit az erőknek a frontra való mozgósítása jelentett, vagy azokban a tapogatózásokban, melyeket az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió képviselőivel való eszmecsere érdekében tettek Madridban, Rómában, Stockholmban és Kairóban, sőt azokban a kísérletekben is, melyek 1943 tavaszán folytak, s melyek során Antonescu-kormányának megpróbálta rávenni Mussolinit egy, a német szövetséggel való egyidejű szakításra, a nyugati hatalmak támogatásával.<sup>5</sup>

A burzsoá körök, beleértve Antonescu-kormányát is, reményeiket a Churchill által javasolt balkáni variáns megvalósításához kötötték. Szándékuk az volt, hogy e variáns keretében elkerülhetik a kommunistákkal való együttműködést, kibújhatnak a Szovjetunióval való tárgyalás alól, és biztosíthatják annak a társadalmi-politikai rendszernek a stabilitását, melyet a háború utáni időszakban képviseltek.

\*

<sup>3</sup> Csak az egyesszái és sztálingrádi csatákban több, mint 29 500-an vesztették életüket, körülbelül 108 000-en sebesültek meg, és körülbelül 84 000-en tüntek el. A háború kezdetétől 1944. augusztus 23-ig a román hadsereg több, mint 71 000 főt vesztett, 243 000-en sebesültek meg, és körülbelül 310 000-en tüntek el. (A Honvédelmi Minisztérium Archívuma, 948. fond, 90. és 315. dosszié.)

<sup>4</sup> A résztvevő erőket illetően ld. A XX. század nagy világgépe — a második világháború című művet, 165—166, 175, 242, 386.

<sup>5</sup> Uo. 343.

A történészeink által az utolsó években felfedezett új adatok és tények elmélyítik és megvilágosítják a romániai ellenállási mozgalom kezdeteinek, céljainak és jellemzőinek több szempontját: összefüggését az európai ellenállási mozgalmakkal, valamint a politikai és katonai helyzet fejlődésével, a társadalmi és politikai erőknek az antifasiszta harcban való részvételét, egy valamennyi Hitler-ellenes erőt tömörítő szövetségi rendszer létrehozását, és az 1944 augusztusi fegyveres antifasiszta nemzeti felkelés előkészítését.

Elemmezve az 1940—1944-es romániai ellenállási harc gyökereit, hazánk történései olyan következtetésekhez jutottak, miszerint ez a harc a megelőző időszak antifasiszta harcainak termékeny talaján tűnt fel, és fejlődött ki. Tulajdonképpen 1933-tól kezdve, — amikor Németországban uralomra jutott a hitleri diktatúra — egészen a nagy lángbaborulás előestéjéig, Románia demokratikus erői jelentős akciókat szerveztek a fasiszta veszély, a német imperializmus expansziója ellen, a nemzeti függetlenség, szuverenitás és az ország területi integritása védelmében. A „Vasutasok és olajmunkások forradalmi harcai 1933-ban” című érdekes monográfia egész tömegét nyújtja azoknak az adatoknak és tényeknek, melyek azt igazolják, hogy ettől az időtől kezdve a román munkásosztály a demokratikus erők avant-garde-ját képezte, széleskörű harci részvétellel szállva szembe a jobboldali csoportosulások offenzívájával. A következő évek során (1933—1938) mintegy harminc demokratikus és antifasiszta tömegszervezet jött létre Romániában. Ezek között az első sorban foglalt helyet a Nemzeti Antifasiszta Bizottság, mely 1934 áprilisában jött létre, s melynek sikerült egyesíteni a fasiszmus útját eltorlaszolni szándékozó harcban résztvevő különféle román nemzeti erőket. Azért hangsúlyoztuk e szervezet jelentőségét, mert az utóbbi hónapokban, létrejöttének 40. évfordulója alkalmából számos tudományos fórum ült össze Romániában, melyek eredményeképpen számos új dokumentum került elő a háborút megelőző időszak hazai antifasiszta mozgalmainak kiterjedtségéről. Hamarosan egy összefoglaló munka is meg fog jelenni erről a témáról.

Petre Constantinescu-Iasi professzor és akadémikus műve, *A Harc a romániai Népfront létrehozásáért*, mely 1968-ban jelent meg, elismerésre méltó hozzájárulást jelent a fasiszta veszély elleni román demokratikus erők harca problémájának megvilágításához (1934—1939). Ez a mű franciául is megjelent a „Bibliotheca Historica Romaniae” kollekción, mivel tartalma valamennyi történelmi érdekelheti, akik a különböző országokbeli népfrontok létrejöttének problémáját tanulmányozzák.

Mielőtt lezárnánk a hazai Ellenállás előjátékához fűzött megjegyzéseinket, hangsúlyozni szeretnénk még, hogy a romániai antifasiszta mozgalom, más országok és különösen a szomszédos országok antifasiszta mozgalmainak támogatásával képzelhető csak el. Ebbe a vonalba sorakoznak föl az 1934-es ausztriai antifasiszta felkeléssel szolidáris akciók, a Franciaországban létrejött Népfronttal, a hitlerizmus áldozatául eső német néppel, a lipcei perbe belekevert bolgár antifasisztákkal, az olasz fasiszták által megtámadott abesszin néppel, és a japán agresszió ellen forradalmi harcát vívó kínai néppel együttérző cselekedetek. Mindezeket az akciókat részletesen bemutatja Ion Babici, elmúlt évben megjelent „*Harcos antifasiszta szolidaritás — 1933—1939*” című könyvében. Az 1971-ben kiadott „*Román önkéntesek Spanyolországban — 1936—1939 — Emlékek és dokumentumok*” — megvilágítja a román demokratikus és antifasiszta mozgalom mélyes szolidaritását a köztársasági Spanyolországgal.

A demokrácia és a nemzeti függetlenség zászlaja alatt felsorakozó hazafias erők széles köre által vívott harc, és egy ideig az uralkodó osztályok különböző

politikai csoportosulásainak világos magatartása, megállították a fasiszta szervezetek uralomra jutását és Románia kiszolgáltatását a náci Németországnak. Az 1933—1939 közötti antifasiszta mozgalom tapasztalatai felhasználhatók és továbbfejleszthetők voltak a második világháború során kialakuló antifasiszta ellenállási korszak új körülményei között.

Az 1940—1944-es nehéz megpróbáltatások időszakában, amikor a hitleri háborús gépezet, miután kiterjesztette hatalmát az egész európai kontinensre, betört hazánkba is, egy fasiszta-katonai diktatúrát megvalósító terrorista rendszert kényszerítve az állam kormányára, amikor a német csapatok Románia földjére lépve ellenőrizték a legfontosabb stratégiai pontokat, kimerítve egyúttal a román gazdaságot, amikor a román katonáknak vérüket kellett ontaniuk egy olyan háborúban, melyet a román nép nem akart, akkor, a negyvenes években a demokratikus erőknek a fasiszta veszély elleni harca ellenállási mozgalommá alakult. A teljes román szakirodalom megegyezik abban, hogy az ellenállási mozgalom hazánkban abban a pillanatban kezdődött, amikor uralomra került a fasiszta-katonai diktatúra, és amikor a hitleri csapatok Románia földjére léptek. A román ellenállás integráns részét képezi a grandiózus európai ellenállási mozgalomnak, de ugyanakkor sajátos jellemvonásokkal is bír, melyet fejlődésének és tevékenységének sajátos történelmi körülményei magyaráznak meg. A román hazafias erőkre néhány olyan sajátos feladat is várt, mely nem szerepelt minden a fasiszta Németország közvetlen katonai agressziója által elfoglalt ország ellenállási programjában. Meg kellett döntenie saját fasiszta kormányát, kiléptetni az országot a hitleri háborúból, a fegyvereket a náci Németország ellen fordítani, és csatlakozni a Hitler-ellenes koalícióhoz.

Szakirodalmunk erősen kidomborítja azt a tényt, hogy a román társadalom fő ellentmondása ebben az időszakban a román nép nagy többsége és a fasiszta-katonai diktatúra között volt. A széles dolgozó tömegek, a hadsereg és a népesség legkülönbözőbb kategóriái körében hatalmas lázadási hullámot váltott ki az országnak a német imperializmus oldalán való részvétele a háborúban, mely imperializmus igazi arcát a román nép megismerte az első világháború alatti okkupáció során, s mely ismét a nemzeti függetlenség és Románia területi egységének ellenségeként nyilvánult meg. Ez alkotta az általános alapját a román nép Hitler-ellenes szellemi állapotának, mely állapot végsőkig kiéleződött az ország katasztrofális gazdasági helyzete és az ország lakossága nagy többségénél bekövetkezett életszínvonal-csökkenés eredményeképpen.

Romániában is, úgy mint mindenütt másutt, az ellenállási mozgalom nehéz próba elé állította valamennyi társadalmi osztályt és réteget, az összes politikai pártot és csoportosulást, mindazokat, akik a gyakorlatban akarták bebizonyítani kötődésüket a román nép legmagasabbrendű érdekeihez, és megmutatni, hogy milyen mértékben képesek megvédeni az ország függetlenségét és szuverenitását. A romániai antifasiszta harc történetének szentelt valamennyi román mű a következő konklúzióra jut: az ellenállás alapvető erejét a munkásosztály és a dolgozó parasztság képezte, mivel ők érezték meg legkeményebben a rendszer intézkedéseinek szigorát, az országnak a náci Németország által való kifosztása és a fronton elszenvedett vereségek miatt. A terror és az elnyomás ellenére a munkásosztály alkotta az ellenállási mozgalom keretén belül a legszervezettebb, legharcosabb és legkövetkezetesebb erőt, a kezdettől fogva súlyos csapásokat mérve a hitleri háborús gépezetre és Antonescu rendszerére. Az utolsó évek során hazánkban megjelent történelmi munkák egész sor új adatot közölnek a munkásosztály különféle harcformáira vonatkozóan, a sztrájkmozgalomtól kezdve, a háborús termékek

szabotázs-akcióin keresztül egészen a hazafias harci alakulatok létrehozásáig. A „Romániai sztrájkmozgalmak története” című, az elmúlt évek során kibocsátott négykötetes mű kiemeli az 1940—1944-es évek sztrájkjait, amelyek során a munkásosztály kifejezte szembenállását Antonescu rendszerének politikájával és az országnak a hitleri Németországnak való behódolásával szemben. A munkásosztály más harci formáit mondják el és elemzik mélyen a következő különféle munkákban: „Románia a Hitler-ellenes háborúban”, „Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez”, „A XX. század nagy világégése” és mások.

A munkásosztály maga köré gyűjtött más hazafias erőket is, egy egyre aktívabb harcba vonva bele így a parasztságot, az értelmiséget és a hadsereg hazafias elemeit.

Hazánk politikai pártjainak és csoportosulásainak az Ellenállás keretében betöltött szerepét tárgyalva a román szakirodalmi művek megerősítik azt a történelmi igazságot, miszerint a Román Kommunista Párt „a romániai Ellenállás legkövetkezetesebb politikai erejeként” lépett föl.<sup>6</sup> A kommunista párt azért lehetett a romániai ellenállási mozgalom fő szervezeti ereje, mivel mélységesen hazafias pozíciót foglalt el harci programjával, amelyben a nép legégetőbb óhajainak megfelelő célok szerepeltek, a történelmi korszaknak megfelelő stratégiát és taktikát dolgozott ki, és gazdag tapasztalatokkal bírt a legális és a földalatti forradalmi harcok révén. A párt megértette, hogy az ellenállási mozgalom sikerét csak egyetlen, egységes, népi-nemzeti front létrehozásával lehet biztosítani, mely front képes valamennyi nem-fasiszta pártot, csoportosulást és politikai kört felsorakoztatni.

A kommunista párt Akcióprogramjában megfogalmazott követelések nagyon világos kifejtésre kerültek az 1941. július 8-i körlevélben, az 1941. szeptember 6-i Platform-programban, az 1942. évi januári határozatban, és az 1943 júniusi Hitler-ellenes Hazafias Front programjában. Ezek a követelések alkották az ország Hitler-ellenes hazafias erői egyesítésének politikai bázisát. Egyetlen kritérium volt: harcolni a hitleristák és cinkosaik ellen.

Végül a román történészek tanulmányozták azoknak a szervezeteknek és csoportosulásoknak a tevékenységét is, akik csatlakoztak a kommunista párt harci platformjához. A tanulmányozott témáknak ebbe a csoportjába tartozik a „Földmunkások frontja (1933—1953)” című, Gh.I. Ionuta és Gh. Tutui tollából kikerült, 1970-ben megjelent mű. L. Banyai történész 1971-ben adta ki művét „A testvéri tradíciók útjáról” címen, melyben jelentős helyet foglal el a magyar nemzetiségű munkásoknak az ellenállási harcban való részvételéről szóló rész. „A romániai munkásmozgalom egyesülése” és az „Egységes munkásfront Romániában” című művek (szerzőik: A. Petric és Gh. Tutui, az első 1968-ban, a második 1972-ben jelent meg), adatokat és tényeket tartalmaznak a Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt közti akcióegység megvalósítási folyamatáról, arról a folyamatról, mely 1944 áprilisának közepén az Egységes Munkásfront megteremtésével ért véget.

A hazafias erők az első sikert 1943 során, a Hitler-ellenes Hazafias Front létrehozásával érték el. A fronthoz csatlakoztak: a Kommunista Párt, a Földmunkások Frontja, a Hazafiak Egyesülete, a Paraszt-szocialista Párt és a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSz).

<sup>6</sup> Uo. 226.



Történelmi szakirodalmunk széleskörűen bemutatja azoknak a burzsoá politikai köröknek a pozícióját is, akik ilyen vagy olyan okokból, kinyilvánították a fasiszta-katonai diktatúra és a náci Németországtól való függési állapot elleni gyűlöletüket. Megsértve érezvén gazdasági érdekeiket a Németországgal való nem megfelelő kapcsolatok révén, s mivel a háború előtt valamilyen politikai és gazdasági kapcsolataik voltak a nyugati országokkal, a burzsoázia jelentős körei ellenséges érzelmeket tápláltak ezen alárendeltségi viszony irányában. 1940. december 18-án, C.I.Bratianu, a Nemzeti Liberális Párt vezére, 1940. december 18-i Antonescuhoz címzett levelében, miután hangot ad elégedetlenségének amiatt, hogy „a német tőke behatolt majdnem minden nagybankba és román kereskedelmi vállalkozásba”, megállapítja: „Jelen körülmények között megértem, ha Románia érdekeit összhangba kell hozni Németország érdekeivel, de nem értem meg, ha feláldozzák neki ezeket az érdekeket.”<sup>7</sup>

I. Maniunak, a Nemzeti Parasztpárt vezérének 1941. november 8-i, Antonescuhoz címzett beadványa hasonló szellemben íródott.

De ameddig az ellenállási mozgalom baloldali erői aktív tömegpolitikát folytattak a rendszer ellen, a legfontosabb burzsoá pártok vezetői a katonai-fasiszta rendszerrel való alkudozás taktikája mellett döntöttek. Eredménytelen tiltakozásokkal fordultak Antonescuhoz a kormány egyes intézkedései ellen, anélkül, hogy megpróbálták volna megszervezni egy politikai tömegakciót. Sokáig azért manővereztek e pártok vezetői, mert bíztak Churchill „balkáni variánsának” megvalósításában. A politikai életben egyre aktívabbá váló tömegektől való félelmük készítette őket erre. Ez az, amiért a burzsoázia politikai vezetői oly soká visszautasították a baloldali hazafias erőkkel való együttműködést.

A román történészek különös figyelmet szentelnek annak a kölcsönhatásnak, mely a háborús fronton végrehajtott katonai akciók és az ellenállási mozgalom között volt tapasztalható. A fasiszta Németország nyomasztó érdeklődése a keleti front iránt, mely a második világháború fő frontja volt, a szövetségesek által a többi fronton kivívott győzelmek, közvetlen hatást gyakoroltak az Ellenállás fejlődésére, azáltal, hogy kedvező körülményeket biztosítottak kibontakozásához. Az ellenállási mozgalom pedig meggyengítette a hitleri Németország gazdasági, politikai-morális és katonai potenciálját, kényszerítették a megszállókat, hogy elvonjanak a frontról jelentős erőket a megszálló csapatok részére.

Az ellenállási mozgalomnak minden országban nemzeti és nemzetközi jellege volt. Minden országban úgy lépett föl, mint egy mélységesen hazafias mozgalom, melynek fő céljai az illető nép nemzeti érdekeit fejezték ki, s mely ütésekért mért magára a nép ellenségére. Azok a román hazafiak, akik a háború éve alatt Európa különböző országaiban tartózkodtak, elkötelezték magukat e népeknek a hitleri megszállók elleni antifasiszta harcában. A Franciaországban tartózkodó antifasiszta románok harcát írja le egy 1969-ben megjelent mű, melynek címe: „Románok a francia Ellenállásban a második világháború alatt”. A román hazafiak részt vettek a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Belgium és más országok partizánjainak mozgalmában. Azzal a gondolattal vettek részt a harcokban, hogy a fegyveres harc, bármely országban is folytatják, egyúttal saját hazájuk felszabadulását is szolgálja.

A román történelmi munkák megerősítik azt a tényt, hogy 1943 vége felé és 1944 első fele során hazánkban az ellenállási mozgalom átalakulóban volt egy

<sup>7</sup> A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának archívuma, 103. fond, 8174. dosszié, 71–74.

széleskörű tömegmozgalommá. Ez a tény hatást gyakorolt a hadsereg szellemi állapotára is. A parancsnoki állomány, a tábornokok és más tisztek egyre nyíltabban nyilvánították ki szembenállásukat a német imperializmus érdekeiért folytatott háborúval. Ez az a korszak volt, amikor — ahogy azt a „Romania libera” (Szabad Románia) című újság pontosan jellemezte — „új és erőteljes erők tűntek föl, és léptek akcióba, olyan erők, amelyek valóban az ország igazi akaratát képviselték.” Ez volt az az időszak, amikor a kommunista és szociáldemokrata harcosok megtették a döntő lépéseket akcióegységük megvalósításáért. Ez tette lehetővé 1944 áprilisának első felében az Egységes Munkásfront létrehozását. Egy hónappal később a kommunista párt egyezményt írt alá a Gh. Tatarescu által irányított liberális csoportosulással, azaz a burzsoázia azon részével, akiknek gazdasági érdekeit különösképpen sértette a fasiszta Németországnak az országot szolgátságban tartó politikája.

Az Antonescu diktatúrája megdöntéséért folytatott harc érdekében, és azért, hogy a náci Németországgal való abnormális szövetségből kivonhassák az országot, a Román Kommunista Párt felhasznált minden, a fasiszta rezsim válsága által nyújtott lehetőséget, a fasiszta kormány, a monarchia és a burzsoá pártok közötti súrlódásokat, és azt is, amit a királyi palota köreinek 1944. június 15-i csatlakozása jelentett, mely csatlakozásról már 1943 szeptemberében tárgyalásokba bocsátkoztak. 1944. június 20-án létrejött a Nemzeti-demokrata Blokk, melyben a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti-Paraszt Párt és a Nemzeti-Liberális Párt vett részt.

Igy 1944 nyarára a társadalmi-politikai erőknek egy széles koalíciója jött létre, melyben részt vett a munkásosztálytól és pártjaitól kezdve, a burzsoá pártokon át több irányzat, egészen a királyi palota köreiig. Ez utóbbi egy igen lényeges tényezőt jelentett, mivel lehetővé tette, hogy az egész román hadsereg részt vegyen a felszabadítási akcióban, hogy biztosítva legyen a fasiszta-katonai diktatúra megdöntésére irányuló harc sikere és Romániának a Hitler-ellenes koalícióhoz való csatlakozása.

A román szakirodalom részletesen elemzi azt a tény, miszerint az 1944 augusztusi fegyveres antifasiszta nemzeti felkelés alkotta a romániai antifasiszta és Hitler-ellenes ellenállási harc legfelső fokát.

Ami más országok ellenállási mozgalmainak tanulmányozását illeti, kijelenthetjük, hogy ezek a mozgalmak hazánk kutatói és tanárai részéről az elmúlt lévek során egyre fokozódó figyelem középpontjában állnak. A legélénkebb érdeklődést jogosan vonják magukra a szomszédos országok, a közép- és délkelet-európai zóna ellenállási mozgalmi. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy az egyes országok ellenállásának történeti tanulmányozása elsősorban az illető országok történészeire tartozik, a mi szakembereink, akik az egyik vagy másik országbeli Ellenállás jelenségével foglalkoznak, elsősorban az ezekben az országokban kiadott történeti munkákra hivatkoznak.

Napjainkig történészeink már a román olvasóközönség elé tártak cikkeket és tanulmányokat a közép- és délkelet-európai országok ellenállási mozgalmairól. 1969-ben az „Annales d'histoire” (Történelmi évkönyv) című folyóirat jelentetett meg cikkeket a jugoszláv, bolgár, albán és görög Ellenállásról. Egy évvel később az Editions militaires (Katonai kiadók) egy kötetben tették közzé a bukaresti tudományos ülészakon, a fasizmus feletti győzelem 25. évfordulója alkalmából elhangzott előadásokat. E kötet néhány anyaga foglalkozik Európa fent említett részének ellenállási mozgalmával is. Az európai országok ellenállási mozgalmairól (beleértve Délkelet- és Közép-Európa országait is) még szélesebb körű doku-

mentumok találhatóak „A XX. század nagy világégése — a második világháború” című műben. Egyébként az 1939—1945-ös háború óta ez a mű képviseli a román történészek első lényeges kísérletét arra, hogy a jelenkori egyetemes történelem néhány problémáját is felvessék, azokat, melyek, ha kisebb mértékben is, történezeink törekvéseinek tárgyát képezik.

Az „Európai ellenállás” című munka első kötete, melyet kutatók és egyetemi oktatók egy kollektívja hozott létre, épp most van megjelenőben a Katonai Kiadóknál (Éditions militaires). Az első kötet Közép- és Délkelet-Európa népeinek ellenállási mozgalmát tanulmányozza, a második pedig kontinensünk nyugati és északi részeinek ellenállását fogja tanulmányozni.

Ebben az első kötetben külön tanulmányt szenteltek minden olyan közép- és délkelet-európai országnak, ahol volt ellenállási mozgalom. Ezek a tanulmányok olyan sorrendben követik egymást, amilyen sorrendben Európa e részének országai az agresszió áldozataivá váltak, azaz attól kezdve, ahogy ennek vagy annak az országnak az ellenállási mozgalma megszerveződött.

A kelet- és délkelet-európai ellenállási mozgalmak a nemzeti változások és a fronton, valamint az ország belsejében az erőviszonyok változásának funkciójában kifejlesztett célok elérésére való törekvések közben kölcsönösen befolyásolódtak, s így egyidőben e mozgalmaknak, kapcsolódva a fasiszmus leverésére törekvő népek általános erőfeszítéseivel, internacionalista jellegük is volt.

Az 1944 augusztusi felkelést, a román nép antifasiszta ellenállásának legmagasabbrendű megnyilatkozását, a román történészek úgy tartják számon munkáikban, mint Románia jelenkori történelmének egy fordulópontját, mint a román hadsereg Hitler-ellenes háborújában befutott útjának kiindulópontját, mely úton együtt haladt azon államok és népek nagy koalíciójának erőivel, melyek a náci birodalom ellen annak teljes bukásáig harcoltak.

A román felkelés, a szovjet hadsereg hadműveletei és a kontinens e része népeinek antifasiszta felszabadítási harcának egymással való kölcsönös feltételezettségének nagysága és jelentősége túlhaladják egy egyszerű kommunikáció határait. Következésképp mi ebből csak néhány jellemzőbb szempontot és néhány következtetést mutatunk be.

A román felkelés elsősorban a belső szubjektív és objektív körülmények egy következménye, a népi tömegek műve volt, élén azokkal, akik a Hitler-ellenes politikai erők széles koalícióját alkották. E koalíció magját a Román Kommunista Párt alkotta. A felkelésre kedvező hatást gyakorolt egy sor külső tényező: a náci Németország elleni háború általános kifejlődése; a Hitler-ellenes koalíció győzelmei, melynek keretén belül a Szovjetunió képezte az alapvető erőt; az ellenállási mozgalom nekilendülése a fasiszták által elfoglalt országokban.

Térben és időben közelebbi síkon, a román felkelés számára kedvező körülményeket nyújtott Jassi-Kişinov-i 1944. augusztus 20-án elkezdett stratégiai művelet, mely harcba kényszerítette a „Dél-Ukrán” német hadseregcsoport teljes működőképessé és taktikai tartalékát. A román történészek aláhúzzák azt a tényt, hogy e művelet ereje és hevessége lehetetlenné tette a német parancsnokság számára a román felkelésbe való beavatkozást. Azt a tényt is aláhúzzák, hogy a felkelés, az ország középső, délnyugati és délkeleti zónáinak minden német ellenállását megtámadva és felszámolva, megakadályozta a német parancsnokságot abban, hogy visszaállítsák a frontot Románia azon lényeges helyein, ahol ezt Hitler és Antonescu 1944 augusztus eleji találkozásjukon megbeszélték. A felkelés így lehetővé tette a frontnak a szovjet parancsnokság által mintegy 800 km-rel való áttételét, azaz a Focsani — Galatzi — Tulcea zónától a Bulgáriával, Jugo-

szláviával és Magyarországgal való határig, egészen a román csapatok által, az Erdélyi Fennsík és a Nyugati Kárpátoktól nyugatra eső területeken védett állásokig.<sup>8</sup>

Az 1944. augusztus 23-án, a román hadsereg által kezdett hadműveletekre kedvező nemzetközi összefüggések elemzésekor történészeink szándékosan felhívják a figyelmet a balkáni térségben létező politikai-katonai helyzetre, ahol a Romániával határos zónában a nemzeti felszabadító hadsereg és a jugoszláv partizánok által vívott harcok, valamint az albán, görög és bolgár ellenállási erők akciói lekötötték Németország jelentős haderejét és eszközeit. Ezen kívül csökkentették a Wehrmacht parancsnokságának esélyeit arra, hogy erőiket ebből a zónából Románia felé csoportosítsák át. Jelentős német elnyomó erők voltak körülzárva Varsóban és Csehszlovákiában a lengyel felkelés révén, mely augusztus elején tört ki, és az augusztus 29-én megkezdődött szlovák nemzeti felkelés eredményeképpen.

Ezzel egyidőben a román történelmi irodalom jelentős helyet biztosít annak, hogy a román felkelés politikai és katonai-stratégiai szempontból belesegített a szovjet csapatok és a szomszédos országok ellenálló erői számára kedvező feltételek kialakulásába. Ezt saját és külföldi archívumok dokumentumai igazolják, valamint a korabeli politikusok és sajtó reális értékelései, ezen kívül külföldi történészeknek az eltelt idő távlatában levont következtetései is. Így az ellenséges csapatok megsemmisítése vagy fogságba ejtése révén, az országhoz tartozó terület legnagyobb részén (egy körülbelül 150 000 km<sup>2</sup>-nyi területen, mely körülbelül Belgium, Dánia, Hollandia és Svájc együttes területének nagyságával egyenlő), a körülbelül 460 000 főre becsült felkelő erő hozzájárult Európa délkeleti részén a német front összeomlásához. Ezenkívül elősegítette három fontos stratégiai irányban a megnyitást: a Balkán felé, az Adriai-tenger felé és a Középső-Dunavölgyében a Birodalom déli részei felé. E vonatkozásban a román történészek aláhúzzák a román csapatok magatartásának fontosságát az átáz védelmi csatákban, melyek a Déli Kárpátoktól északra és a Nyugati Kárpátoktól nyugatra lévő nagy stratégiai hídfőállásokon zajlottak le, 1400 km szélességben és mintegy 55 000 km<sup>2</sup>-nyi területen.<sup>9</sup> A román hadsereg bekerítette az offenzív akciókat végrehajtó ellenséges csapatokat, akik ezt a hídfőállást akarták felszámolni.

A szovjet jassi-kisinovi hadműveletet követően a román felkelés közvetlen hatására, a Balkánért folyó harc döntő szakaszba lépett. Keitel és Guderian tábornokok úgy vélték — egy Hitlerhez címzett beszámolóban —, hogy a romániai eseményeknek „közvetlen katonai természetű következményei vannak, ugyanis előidéztek a különösen veszélyes fronthelyzet teljes megváltozását, ami nemcsak Románia, de Bulgária, Jugoszlávia és Görögország egész területének elvesztéséhez fog vezetni, kitéve a veszélynek ezzel az egész balkáni német hadsereget”.

A kulcsfontosságú stratégiai pozíciók elvesztésén kívül a román felkelésnek súlyos következményei voltak Németországra nézve a megsemmisített jelentős német emberi és technikai erők tekintetében is. 1944. augusztus 23. és 31. között a román csapatok több mint 61 000 embert tettek harcképtelenné (foglyok és halottak), amely mennyiség 6 hadosztálynak<sup>10</sup> felel meg, ami körülbelül napi egy

<sup>8</sup> Románia a Hitler-ellenes háborúban, 139—145 és a XX. század nagy világegyése — a második világháború, 405—406.

<sup>9</sup> Románia a Hitler-ellenes háborúban, 171—209.

<sup>10</sup> Uo. 705.

hadosztályt jelent. A német történészek kiemelik, hogy annak következtében, hogy a román felkelés szervezői összegeztették a felkelés kirobbantását a szovjet hadsereg jassi-kisinovi hadműveletével, valamint a meglepetés és fejtelenség kihasználása eredményeképp, melyet a felkelés hevessége idézett elő a megszálló csapatok körében, a felkelés győzelmét totális győzelemnek nevezhetjük. Ez az, amiért a román antifasiszta nemzeti felkelés e ragyogó sikere jelentős pszichológiai lökést adott népünknek éppúgy, mint távolabbi népeknek.<sup>11</sup> Ettől fogva egészen napjainkig az orientáció és szándék tekintetében egymástól teljesen különböző források is egyöntetűen igazolják ezt a tényt.

A felkelés győzelme és Romániának teljes katonai és gazdasági potenciáljával együtt a Hitler-ellenes koalícióhoz való csatlakozása meghatározta az erőfölénynek az Egyesült Nemzetek érdekében való kiéleződését. A román hadsereg a szovjet csapatok oldalán hajtott végre katonai hadműveleteket, hogy bevégezzék az ország teljes területének felszabadítását, és hogy a határokon kívül, aktívan részt vegyenek Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria felszabadításában.

Románia katonai erőfeszítéseinek jelentősége a Hitler-ellenes háborúban megmutatkozik, ha figyelembe vesszük, hogy 1944. augusztus 23-tól, 1945 májusának közepéig, körülbelül 540 000 ember vett részt a harcokban. Ebben a tekintetben Románia a legértékesebb helyet foglalja el a közepes országok között. Összegezve azokat a levéltári adatokat, melyeket a „Románia a Hitler-ellenes háborúban” című műhöz csatolt táblázatban találhatunk, a román történészek közlik azt a létszámot, amellyel a román hadsereg az 1944 augusztusi felkeléstől kezdve, 1945. május 12-ig, addig a napig, amikor a román csapatok teljesen befejezték a harcokat, részt vett a katonai hadműveletekben. Itt találjuk a saját veszteségeket és a végrehajtott haderő-kiegészítéseket, valamint az ellenséges csapatoknak emberben és technikai eszközben okozott veszteségeket is felsorolva.<sup>12</sup> A 260 napos akció során a román hadsereg több, mint 1600 km-t tett meg a Fekete-tengertől egészen Csehországig, az ellenségnek okozott igazolt veszteséglistán pedig több mint 136 000 főt találunk (foglyok és halottak), olyan mennyiséget, amely 14 hadosztálynak felel meg. Az egységes harci képességének megőrzése céljából kiegészítették a hadállományt, így pótolva az elszenvedett veszteségeket, mely veszteség ily módon 167 000 emberre emelkedett.

Nagyra értékelve Romániának a Hitler-ellenes háborúhoz való hozzájárulását, a román katonák harci szellemét a szovjet „Velikaja Otceszsztvennaja Vojná 1941—1945, Krátkij naucsijj populárnijj ocserk” című mű szerzői (a mű a Szovjetunió Tudományos Akadémiája levelező tagjának, F.A.Zsilinnek a szerkesztésében jelent meg) így írnak: „A román hadsereg több mint félmillió katonája harcolt a szovjet hadseregek mellett a fasiszta hadseregek ellen, 1944 augusztusától a háború végéig. Freissner tábornok kísérleteit, hogy vereségét megokolja a román hadseregek bizonytalanságával és árulásával, megcáfolja a román katonák kivételes ébersége és hősiessége, melyet egy igaz ügy érdekében folytatott harcban, hazájuknak a fasiszma alól való felszabadításáért, majd Magyarország és Csehszlovákia felszabadításáért tanúsítottak.”<sup>13</sup>

<sup>11</sup> *Eugen Bantén főtábornok*: Románia antifasiszta felkelése a náci birodalom elleni háború általános folyamatában, a Tanulmányok, történelmi folyóiratban, 1973/1. 128.

<sup>12</sup> Románia a Hitler-ellenes háborúban, 593—707.

<sup>13</sup> *Velikaja Otceszsztvennaja Vojná 1941—1945, Krátkij naucsijj populárnijj ocserk*, Moszkva, Izd. Politiceszkoj Lityeraturi, 1970. 396.

A katonai erőfeszítéshez még egy gazdasági is társult. A Hitler-ellenes koalíció erőviszonyaiban e tekintetben is jelentős hozzájárulást jelentett. A náci Németország nem rendelkezhetett többé Románia gazdasági erőforrásaival, ami jelentős csapást jelentett a fasiszta blokk gazdasági-katonai potenciáljára.

1944. augusztus 23-tól, 1945. szeptember 1-ig, Romániának a Hitler-ellenes háborúba adott együttes gazdasági befektetése, egy megközelítő becslés szerint az 1938-as árfolyamon számítva körülbelül 770 millió dollár. (Azért 1945. szeptember 1-ig számol, mert ez az az időpont, amikor a valamennyi román hadműveleti egység visszatért az országba.) Ha ehhez az összeghez még hozzátesszük azokat a károkat és rombolásokat, melyeket a visszavonuló fasiszta csapatok hagytak maguk után, a gazdasági erő kifejtés jóval túlhaladja az egymilliárd dollárt.<sup>14</sup>

A magyarországi és a csehszlovákiai hadműveletek során a baráti kapcsolatok és a kölcsönös tisztelet megnyilvánulásait tapasztaljuk a román katonák és a népesség között. A véráldozaton kívül a román hadsereg, nemes céloktól vezérelve, támogatást nyújtott a háborútól meggyötört lakosoknak, hozzájárult az iskolák megnyitásához, vasutakat, utakat és hidakat épített, illetve épített újjá, orvosi segílyt nyújtott.<sup>15</sup> Ami pedig ezeknek az országoknak a lakosságát illeti, a román egységek számára felvilágosítást adtak az ellenségről, segítettek a sebesülteken. Számos lakos felajánlotta szolgálatát, hogy a csapatokat átvezesse a hegységeken, vagy pedig nyugalmi időszakban szállást nyújtottak a csapatoknak.<sup>16</sup>

A második világháború eredményeire és következményeire vonatkozólag a román történészek összegzése is úgy vélik, hogy Közép- és Délkelet-Európa országainak felszabadulása e zóna népei harcainak és áldozatainak gyümölcse volt, megerősítve ezzel a Szovjetunió döntő jellegű erőfeszítéseit, és lényegesen hozzásegítve a Hitler-ellenes koalíció valamennyi országát az 1945. május 9-i győzelemhez. A katonai-fasiszta diktatúra, a náci és horthysta megszállók által elnyomott román nép harca egyenlően illeszkedett bele Európa népeinek nagy antifasiszta ellenállásába, szorosan összefonódott vele, és kölcsönösen befolyásolták egymást. A politikai és katonai helyzet megfordulása 1944 augusztusában, valamint Románia részvétele a Hitler-ellenes koalíció által vívott harcban, egészen a német III. Birodalom összeomlásáig jelentette az alapvető hozzájárulást a román népnek saját felszabadulásához, valamint a kontinens délkeleti és középső részein élő népek felszabadulásához is. Ugyanakkor megrövidítette az Európában vívott háború időtartamát is. Következésképp Romániában a fasiszta uralom alóli felszabadítási harcnak, mélységesen hazafias-nemzeti jellegén kívül, hangsúlyozottan internacionalista jellege is volt, mely egyrészt a közös célokban, másrészt a közös ügyhöz való közvetlen hozzájárulásban jelentkezett, mely hozzájárulás országunk, valamint a közép- és délkelet-európai országok demokratikus és antifasiszta mozgalmi régi hagyományainak szellemében nyilvánult meg. A nemzeti és társadalmi felszabadító harcok során az e zóna népei által kivívott győzelmek egyszer s mindenkorra bebizonyították, hogy a tömegek hatásos erővel képesek felsorakozni, ha a tét, mely kockán forog, becsületük és méltóságuk, füg-

<sup>14</sup> V. Anescu: Románia gazdasági erőfeszítései a fasiszta Németország feletti győzelem kivívásában, 1945. május 9-én. — Bukarest, Katonai kiadó, 1970, 106—113.

<sup>15</sup> A szabadság és a barátság nevében. Dokumentumok, sajtó- és visszaemlékezés-részletek Románia részvételéről Magyarországnak a fasiszta iga alól való felszabadításáról (1944 október—1945 január). Bukarest, Katonai kiadó, 1970, 397—409.

<sup>16</sup> Zdeněk Konečný, František Maimus: Csehszlovák—román barátság. Egy háborús krónika oldalai. Bukarest, Katonai kiadó, 1961.

getlen és szuverén nemzeti létük, valamint arra irányuló elévülhetetlen és elidege-  
nithetetlen joguk, hogy szabadon válasszák meg politikai és társadalmi szervezeti  
formáikat.

Felvázolva a román történészek által a második világháború alatti és azt  
közvetlenül megelőző időszakra vonatkozó kutatásokban elért eredményeket,  
Közép- és Délkelet-Európa vonatkozásában — ki kell emelnünk, hogy a román  
történészek tudatában vannak annak a ténynek, miszerint — a szóbanforgó tör-  
ténelmi korszak problémáinak bonyolultsága miatt — számos aspektus megvilá-  
gítása még a későbbi kutatásokra vár.